

منار جام در فهرست آثار فرهنگی جهان

پرتو نادری

پس از این تاریخ باستان شناسی افغانستان روز بیست و هفتم جون دوهزارو دو میلادی را به حیث یک روز مهم و پر افتخار به حافظه خواهد داشت.

افغانستان محل تلاقی چندین تمدن بزرگ جهانیست و از این نقطه نظر فکر می شود که این کشور دارای یکی از ارزشمند ترین گنجینه های باستان شناسی جهان است.

با این حال این نخستین باریست که سازمان آموزشی و علمی - فرهنگی وابسته به سازمان ملل متحد - یونسکو - در همین روز ((منار جام)) را در جلسه یی که در شهر بوداپست مرکز مجارستان راه اندازی شده بود در فهرست آثار مهم جهان ثبت کرد.

این جلسه که به وسیله دانشمند کشور هنگری ((Tamas Fejerdy)) گرداننده گی می شد علاوه بر منار جام هشت اثر و ساحه فرهنگی دیگر از کشور های آلمان مصر هنگری هند ایتا لیا و مکسیکو نیز در فهرست آثار فرهنگی جهان جا داده شده اند.

بدینگونه هم اکنون هفتصدو سی اثر یا ساحه فرهنگی طبیعی و طبیعی- فرهنگی در فهرست آثار مهم فرهنگی جهان جا دارد.

اساسا افغانستان به سال((1982)) میلادی از یونسکو خواسته بود تا منار جام در غور تندیس های بودا در بامیان حوزه باستانی آی خانم در تخار و ساحه باستانی شهر هرات را در فهرست آثار فرهنگی جهان جای دهد.

از آن شمار منار جام نخستین اثر فرهنگی افغانستان است که به حیث یک اثر فرهنگی جهانی پذیرفته شده است.

در ارتباط به تندیس های بزرگ بودا دیگر سخنی و تقاضایی نمی تواند در میان باشد. برای آن که در ماه مارچ سال گذشته میلادی طالبان با استفاده از انبوه مواد منفجره و شلیک سلاح های ثقیل آن دو تندیس بی نظیر جهان را در فهرست فاجعه فرهنگی خویش ثبت کردند.

حالا آن دو جایگاه خالی می تواند برای نسل های آینده افغانستان و جهان بیانگر وحشت گروهی باشد که به هیچ قیمتی حاضر نبودند از خنگ بربریت خویش فرود آیند و سرانجام سر بر سر جهالت خویش کردند.

این روز ها بحث هایی در ارتباط به بازسازی تندیس های بودا این جا و آن جا جریان دارد.

استاد امان الله حیدر زادی یکی از پیکره سازان نام آور کشور و عضو انجمن پیکره سازان ایالات متحد امریکا اظهار آماده گی کرده است که او می تواند پیکر های بزرگ را در همیاری با شاگردانش ظرف چند سال آینده بازسازی کند. به همین گونه از هم اکنون شماری از کشور های ذیعلاقه آماده شده اند تا هزینه چنین بازسازی را بپردازند.

با این حال شماری از باستان شناسان افغانستان اظهار نظر می کنند دست کم جایگاه خالی تندیس کوچک بودا باید همچنان خالی نگهداری شود. این شمار باستان شناسان افغانستان بر این باور اند که این جایگاه خالی می تواند خود تندیس بوده باشد از جهالت طالبان و آن هم در هزاره سوم - گروهی که بی علاقه نبودند تا هشیاری و ایمان مردم را نیز با ریش و شلاق اندازه گیری کنند.

مسئله منار جام در سال جاری در سازمان جهانی یونسکوزمانی به گونه جدی مطرح گردید که اخیراً ((فرانچسکو باندارین)) مدیر مرکز حفظ میراث های فرهنگی جهان وابسته به سازمان ملل متحد از کمیته ثبت آثار فرهنگی جهان خواست تا به سرعت به درخواست افغانستان برای ثبت منار آجری جام رسیده گی کند.

به گفته ((فرانچسکو باندارین)) از شمار چهار اثر و ساحه باستانی پیشنهاد شده منار جام و یژه گی هایی داشته است که ثبت آن را در فهرست آثار مهم باستانی جهان بیشتر موجه جلوه می دهد.

مجله فردا

نشریه ی

کلوب قلم افغان ها

کارشناسان عرصه باستان شناسی در یونسکو منارجام را یکی از سازه های خارق العاده معماری و کهنسال ترین برج آجری باقی مانده در جهان می دانند.

غیر از این گفته شده است که منار جام سنت معماری کهن و سبک هنری قدیمی در منطقه را در آخرین حد کمال و زیبایی آن نماینده گی می کند.

بدون تردید ثبت منار جام در فهرست آثار فرهنگی جهان به وسیله یونسکو برای جامعه فرهنگی افغانستان می تواند خبر بسیار خوش آیند باشد ولی در عین زمان خبر ناخوش آیند در این ارتباط این است که منار جام در فردای همان روز در فهرست آثار فرهنگی در معرض خطر نیز جا داده شد این امر بدین مفهوم بوده می تواند که خطر سقوط منار جام را کماکان تهدید می کند. بر اساس گزارش های رسمی یونسکو هم اکنون از شمار آثار ثبت شده در فهرست آثار فرهنگی جهان سی و سه اثر با خطر فرو پاشی رو به رو است.

هرچند یونسکو در چنین مواردی رشته برنامه های اضطراری دارد تا از فروپاشی و نابودی این گونه آثار جلوگیری کند ولی عمدتاً این حکومت ها و مردمان کشورها هستند که می توانند اجرای موفقانه چنین برنامه هایی را تضمین کنند.

منار جام یکی از تماشایی ترین ابنیه های تاریخی افغانستان است و گفته می شود که پس از قطب منار در دهلی بلند ترین منار جهان است.

باستان شناسان عقیده دارند که قطب منار به الهام از منار جام در اوایل سده سیزدهم ساخته شده است که درازای آن هفتاد و سه متر اندازه گیری شده است.

در ارتباط به درازای منار جام چه در مطبوعات کشور و چه در اسناد مربوط به سازمان ملل متحد رقم یگانه بی ذکر نشده است. چنان که درازای آن را گاهی ((63.3)) متر و گاهی هم ((65)) متر نوشته اند. غیر از این در بعضی اسناد دیگر درازای آن ((63)) متر قید شده است.

قطر قاعده منار ((8)) متر اندازه شده است که به بلندی تقریباً دو متر از سطح زمین دروازه کوچک ورودی به داخل منار دیده می شود.

منار جام در میان سلسله کوه های ولایت غور در خم دره یی در ساحل جنوب هریرود بر پا شده است. این منطقه از سطح بحر یک هزار و نهصد متر بلندی دارد.

بر اساس تخمین ها دهکده جام در شصت و دو کیلو متری شمالشرق ولسوالی شهرک موقیعت دارد. در اسناد یونسکو گفته شده است که این منار به سال ((1194)) میلادی در دوران سلطنت سلطان غیاث الدین غوری ((1163-1202)) ساخته شده است و اما تا هنوز معلوم نیست که تکمیل منار چند سال وقت را در بر گرفته است.*

در شماره ششم کتیبه نشریه انجمن حفظ میراث های فرهنگی افغانستان - سپک - آمده است که سازنده منار معماری بوده به نام ((علی)) که نام او در دو جای در منار دیده می شود و به همین گونه در پای منار نیز نام شاه غیاث الدین به چشم می خورد.

در میان بعضی از افراد آموزش دیده ولایت غور یک چنین باور های وجود دارد که سلطان غیاث - الدین ((علی)) را جهت ساختن چنین یادگاری از سمرقند فرا خوانده بود.**

ساکنان محل باور دارند که آجر های به کار رفته در منار در دهکده ((شیرجه)) تهیه می شده است و باز هم به روایت مردم ((علی)) دست کم هفت سال مشتاقانه کار کرد تا یک چنین یادگاری را در آن دره یی که امروز خاموش و خلوت به نظر می آید بر افراشت.

در شماره ششم کتیبه همچنان در ارتباط به ساختمان درونی و نمای بیرونی منار جام چنین تصویری ارایه شده است.

از پای تا سر منار زینه پیچاپیچی در دو کناره داخلی آن بالا رفته و به دالان بالایی می رسد. نمای بیرونی منار با خشت های برجسته فیروزه یی درخشان بر زمینه گلابی و نوار نوشته سوره نهم قرآن مجید آراسته شده است.

در گزارش کتیبه آمده است که پژوهشگران در این ارتباط که آیا منار جام بخشی از کدام مسجد و یا هم نمادی از پیروزی غوری ها بوده است هنوز به تحقیقات خویش ادامه می دهند. این در حالیست که هنوز در اطراف منار نشانه یی از هیچ مسجد و مدرسه ی مذهبی کشف نشده است ظاهراً گمان می رود که ابنیه یی به این شکوه و بزرگی میبایستی در شهر بزرگی بنا می شد نه در یک چنین دره تنگی.

این پرسشی است که از سال ها بدینسو ذهن کارشناسان عرصه باستان شناسی را به خود مشغول ساخته است منار جام سده های درازی به گونه یک زیبایی فراموش شده در خم دره یی خاموشانه ایستاده بود.

شاید بتوان گفت که از کشف آن بیش از پنجاه سال نمی گذرد. چنان که باستان شناسان روز هجدهم ((1957)) میلادی را به نام روز کشف منار جام تلقی می کنند.

مجله فردا

نشریه ی

کلوب قلم افغان ها

در همین روز گروهی از باستان شناسان غربی به رهنمایی باستان شناس افغانستان احمد علی کهزاد به خم دره در دهکده جام رسیدند که ناگهان با آن تجسم زیبایی رو به رو شدند.

تماشای منار باستان شناس فرانسه بی ((Andre Marieq)) را شگفتی زده ساخته بود و او احساس می کرده است که با یک برج جادویی رو به رو شده است.

باستان شناسان بر این باور اند که اهمیت منار جام تنها در زیبایی آن نیست بلکه این منار می تواند کلیدی باشد در جهت گشودن راز های دوره غوریان در افغانستان.

بعدا هم دانشمند ایتالیایی اندریه برونو از منار جام دیدن کرد و پس از این دیدار ها بود که منار جام از گم نامی رهایی یافت و ظرف اضافه از چهل سال گذشته مسایل و موضوعات زیادی در ارتباط به چگونه گی ایجاد این منار اهمیت تاریخی و خطراتی که متوجه آن بوده است در مطبوعات افغانستان و اسناد سازمان ملل متحد مطرح شده است.

خطر های که منار جام را تهدید می کند عمدتاً می توان به دو دسته تقسیم بندی کرد. نخست خطر های طبیعی.

دو دیگر خطر های که در یکی دو دهه اخیر ساکنان محل و گروه های تفنگدار به وجود آورده است. چنان که با گذشت سالیان رودخانه هری تدریجاً ساحل جنوبی خود را تخریب کرده و بستر خود را به سوی منار گسترش داده است. همه ساله در فصل بارنده گی با افزایش سیلاب ها و بلند رفتن سطح آب رودخانه یک چنین خطری چندین برابر می شود.

بر اساس نخستین آزمایش های که به سال ((1971)) میلادی به وسیله کارشناسان صورت گرفته است منار جام به اندازه دو درجه به سمت شمال رو به سوی هریرود میلان پیدا کرده است.

در این صورت می توان گفت که منار از سه دهه بدینسو در خطر سقوط و فرو پاشی قرار داشته است. دو درجه میلان برای یک چنین برج بلندی آن هم در وضعیتی که تخریب هریرود کماکان ادامه دارد واقعاً می تواند خطر بسیار جدی به شمار آید.

این در حالیست که به گفته بعضی از ساکنان ولایت غور ظرف بیست و اند سال گذشته این منار هر از گاهی آماج شلیک گوله های تفنگدار قرار داشته است.

روایاتی وجود دارد که بعضاً گروه های تفنگدار به گونه تفنن و نشانه زنی قسمت های از برج را آماج گوله های خود قرار می داده اند.

در این سال ها این ا بنیه بزرگ تاریخی افغانستان هیچگاهی مورد مواظبت مقامات محلی قرار نداشته است. نگرانی ها در ارتباط به آینده منار جام زمانی افزایش یافت که به سال ((1995)) میلادی کارشناسی به نام ((نجمی)) پس از یک سفر به منطقه به سازمان حفظ میراث های فرهنگی افغانستان - سپک - پیشنهاد کرده بود که هرچه زود تر در امتداد ساحل جنوبی هریرود باید با استفاده از سنگ و سیم دیواری ساخته شود تا منار از خطر سقوط و فرو پاشی نجات یابد.

بررسی های بعدی نشان داد که تخریب ساحل هریرود یگانه خطری نیست که منار را تهدید می کند و بلکه کندنکاری های خود سرانه در اطراف منار به وسیله ساکنان محل و پروژه راه سازی که از نزدیکی های منار می گذرد همچنان آینده منار را به خطر انداخته است.

شاهدان عینی می گویند که ظرف دوهه گذشته کندنکاری های غیر قانونی در اطراف منار بسیار گسترده بوده است. بعضی از شاهدان عینی می گویند که در این سال ها گروه هایی به گونه دوامدار شب و روز در اطراف منار مشغول کندنکاری های غیر قانونی بوده اند.

کاوش های غیر قانونی در سال های اخیر در ساحات باستانی افغانستان زمانی افزایش یافت که طالبان به گرفتن خمس از آثار پیدا شده در اثر کاوش های غیر قانونی قناعت کردند.

این امر به صورت غیر مستقیم شبکه های قاچاق آثار تاریخی افغانستان را تشویق کرد تا بدون دغدغه به کاوش های غیر قانونی در ساحات باستانی کشور بپردازند.

در جهت دیگر در این سال ها در گیری های نظامی - موقعیت دور منار و یک رشته عوامل دیگر سبب شد تا انجمن حفظ میراث های فرهنگی افغانستان نتواند که به اجرای برنامه های عاجلی در این زمینه بپردازد.

با وجود چنین مشکلاتی - سپک - به سال ((1997)) میلادی برنامه بر پایی دیوار سنگی را در امتداد ساحل جنوب هریرود روی دست گرفت.

مواد ساختمانی به ساحه انتقال یافته بود و هنوز سنگ روی سنگ گذاشته نشده بود که دور دیگری جنگها در منطقه آغاز یافت.

این دور درگیری ها تقریباً دو سال دوام کرد تا این که اندریه برو نو Andre Bruno مهندس ایتالیایی و اکبری مهندس آب شناسی افغانستان و نماینده گانی از ریاست آبدی های تاریخی شهر هرات به منطقه رفتند و متوجه شدند که به جز از سنگ ها دیگر همه مواد ساختمانی غارت شده است.

مجلهء فردا

نشریه ی

کلوب قلم افغان ها

با این حال هیئت به انجمن حفظ میراث های فرهنگی افغانستان تاکید کرد که تا پیش از رسیدن فصل بارنده گی و سیلاب های بهاری باید دیوار سیم پیچ سنگی در امتداد ساحل جنوب هریرود ساخته شود. کارساختمان این دیوار آبگردان به وسیلهء سازمان غیر حکومتی پیام غور در همکاری مالی و تخنیکی انجمن حفظ میراث های فرهنگی افغانستان سرانجام در فیبروری ((2000)) میلادی تکمیل گردید. غیر از این با استفاده از سنگ و چوبست در اطراف قاعدهء منار نیز متکای ساخته شد. بعداً یک منبع انجمن حفظ میراث های فرهنگی افغانستان در اسلام آباد اظهار داشت که هم اکنون منار جام در موقعیت مطمئنی قرار گرفته است. انجمن حفظ میراث های فرهنگی افغانستان پس از آن که سال گذشته طالبان تندیس های بزرگ بودا در بامیان را از میان بردند - دفاتر خود در کابل را تعطیل کرد. از آن زمان تا کنون هیچ گروهی از باستان شناسان وضعیت منار جام را از نزدیک بررسی نکرده است. اخیراً یک منبع - سپک - در پاکستان گفته است که براساس گزارش رسیده از ولایت غور دیوار سنگی ساخته شده در ساحل هریرود به اثر سیلاب های اخیر از بین رفته است. غیر از این بخشی از متکای ساخته شده به دور قاعدهء منار نیز رو به سوی دریا فرو ریخته است. این منبع همچنان گفته است که ظرف ماه های اخیر میزان کاوش های غیر قانونی در ساحات باستانی افغانستان و از آن شمار در اطراف منار دامنهء بیشتری یافته است. چنین گزارش هایی نشان می دهد که یک بار دیگر منار جام با خطر فرو ریزی رو به رو شده است. منابع - سپک - همچنان اظهار داشته اند که قرار است در آیندهء نزدیک گروهی از کارشناسان - یونسکو و سپک به منطقه رفته و وضعیت منار را از نزدیک بررسی کنند. معلوم نیست که این هیئت چه زمانی به منطقه می رسد و بعداً چه برنامهء عاجلی را در جهت نگهداری منار از خطر های که هم اکنون با آن رو به رو است پیشنهاد می کنند.

منار جام آن قامت بلند زیبایی سده های دراز است که همچنان در دل سلسله کوه های غور در خم آن درهء دور دست ایستاده و زیبایی خود را در آینهء همیشه جاری هریرود تماشا می کند. آیا یک بار دیگر اسطورهء نارسیس در هیت منار جام تکرار خواهد شد؟ هیچ کس چیزی نمی داند. گویی همه دلهره ها در هیت رود خانهء هری در کنارهء منار جاریست و سرود غمناک آن با صدای کلند کاوشگران غیر قانونی در آن سوی می پیچد و بر دلنتگی دره می افزاید.

ایشاره ها

*- میر غلام محمد غبار در جلد اول افغانستان در مسیر تاریخ آغاز سلطنت سلطان غیاث الدین را ((1162)) و سال مرگ او را ((1201)) میلادی نوشته است.

**- از یک نقطه نظر این روایت شاید چندان از حقیقت به دور نباشد برای آن که یک چنین هنر معماری در سدهء دهم میلادی در بخارا به اوج کمال خود رسیده بود.

پایان

جولای دو هزار دو
شهر پشاور